İslam Tetkikleri Dergisi
Journal of Islamic Review

İSTANBUL UNIVERSITY PRESS

İslam Tetkikleri Dergisi - Journal of Islamic Review 13, 1 (2023): 473-478
DOI: 10.26650/iuitd.2023.1193410 Kitap Değerlendirmesi / *Book Review*

Teknolojinin Getirdiği Meselelere İslam Hukukunun Yaklaşımına Dair Bir Araştırma: İslam Hukukuna Göre İnternet Ortamında Alışveriş

A Research on the Approach of Islamic Law to the Issues Raised by Technology: Internet Shopping According to Islamic Law

Ayşe Darendeli, *İslam Hukukuna Göre İnternet Ortamında Alışveriş (Online/Offline Alışveriş-Akıllı Sözleşmeler)*, İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 1. Baskı, 2020, 191 s. ISBN: 978-605-69922-6-1

Emrah Gökmen[1]

[1]**Sorumlu yazar/Corresponding author:**
Emrah Gökmen (Araştırma Görevlisi),
Araştırma Görevlisi, İstanbul Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Özel Hukuk Bölümü, İslam Hukuku Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye
E-posta: emrahgokmeen@gmail.com
ORCID: 0000-0002-5470-2716

Makale Geliş: 06.11.2022
Revizyon Talebi/Revision Requested: 27.01.2023
Son Revizyon/Last Revision Received: 27.01.2023
Kabul/Accepted: 07.02.2023

Atıf/Citation: Gökmen, Emrah. Teknolojinin Getirdiği Meselelere İslam Hukukunun Yaklaşımına Dair Bir Araştırma: İslam Hukukuna Göre İnternet Ortamında Alışveriş. [Ayşe Darendeli'nin "İslam Hukukuna Göre İnternet Ortamında Alışveriş (Online/Offline Alışveriş-Akıllı Sözleşmeler)" adlı eserinin değerlendirmesi]. *İslam Tetkikleri Dergisi-Journal of Islamic Review 13/1*, (Mart 2023): 473-478. https://doi.org/10.26650/iuitd.2023.1193410

Anahtar Kelimeler: İslam hukuku, İnternet, İnternet Ortamında Alışveriş, Akit Teorisi, Elektronik Sözleşmeler
Keywords: Islamic Law, Internet, Online Shopping, Contract Theory, Electronic Contracts

Teknolojik gelişmeler İslam hukukunun klasik dönemindeki sözlü, yazılı, temsilci aracılığıyla kurulan akit türlerine ek olarak, internet ortamında kurulan akitleri ortaya çıkarmıştır. Bu tür akitlerin İslam hukuku açısından da değerlendirilmesi günümüzün güncel meselelerindendir.

This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License

Bu gibi güncel meselelere ilişkin İslam hukukunun bakış açısını yansıtan, bunlara ilişkin değerlendirmelerde bulunan çalışmalara ihtiyaç bulunmaktadır. Değerlendirmeye konu edilen Ayşe Darendeli tarafından kaleme alınan *İslam Hukukuna Göre İnternet Ortamında Alışveriş* isimli kitap da böyle bir çalışmayı teşkil etmektedir.

Yazar, internet ortamında kurulan sözleşmeleri İslam hukukundaki akit teorisi bağlamında ele almaktadır. Yazarın yüksek lisans tezine dayanan bu çalışma beş bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın ilk bölümünde; araştırmanın konusu, amacı ve önemi, yöntemi, kapsamı ve sınırlandırılması ile kaynaklarına değinilmiştir. Bu konuyu *umûm'ül-belvâ* (kaçınılması güç veya bilinmemesi mümkün olmayan olaylar) haline gelen bir mesele olarak nitelendiren (s. 14) yazar, bu çalışmayla böylesine yaygın bir konuda -mevcut çalışmaların da azlığı nedeniyle-; hükümlere açıklık getirme, tespitlerde bulunma, ilave yapma ve gereken yerlerde değişiklik önerme suretiyle katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Eserinde günümüz Türk hukukundaki uygulamalarla mukayeseli bir yöntem izleyen yazar, araştırmanın konusunu genel olarak bey' akdiyle sınırlamış fakat yararlanılabildiği ölçüde genel akit mantığı açısından diğer akit türlerine ilişkin çalışmaları da kullanmıştır. Yazar, kullandığı mukayese yöntemini belirginleştirmek için konuyu asıl olarak incelediği bölümde her paragrafta modern hukuk ve İslam hukuku ayrımını yapmaktadır. Ancak yazarın bu usule uymayarak Türk hukukunu ve İslam hukukunu bir paragrafta ele aldığına çalışmanın bir yerinde rastlanılmıştır (s. 165).

Genel olarak bakıldığında yazarın, çalışma konusunu iki ayrı parçaya böldüğü, üçüncü bölümde "İslam Hukukunda Akit" (s. 25-78) konusunu, dördüncü bölümde de "İnternet Üzerinden Yapılan Sözleşmelere Dair Kavramlar, Hükümler ve Genel Özellikler" başlıklarını (s. 79-95) ele aldığı; beşinci bölümde ise "Elektronik Ortamda Yapılan Sözleşmeler ve İslam Hukuku Akit Nazariyesi Açısından Değerlendirilmesi" (s. 97-174) başlığıyla bundan önceki iki bölümde kurduğu teorik düzlem üzerine yükselmek üzere konuya ilişkin esas değerlendirmelerini sunduğu görülmektedir.

Konuyla ilgili önceki araştırmaların değerlendirildiği ikinci bölümde İslam hukukunda ve Türk hukukunda yapılmış bazı temel çalışmalara yer verilmiş, bunlara ilişkin kısa değerlendirmelerde bulunulmuştur (s. 21-24). Bir tercih meselesi olmakla beraber, kanımızca dört sayfalık bir kısım için müstakil bir bölüm açılması uygun olmamıştır. Bunun yerine bu kısmın, araştırmanın kaynaklarının ele alındığı birinci bölümün beşinci kısmı (s. 17-19) içerisinde ele alınması daha isabetli olabilirdi.

Çalışmada İslam hukukunda akit teorisi, Hanefi mezhebi esas alınarak; akdin rüknü, akdin in'ikad (kuruluş) şartları, akdin mahalli ve mahalle ilişkin şartlar, akit meclisi, akdin sıhhat (geçerlilik) şartı ve sıhhatini bozan durumlar üzerinden oluşturulmuştur. Yazar, isabetli bir biçimde, konuyla ilgisi bulunan sözleşme özgürlüğü ilkesi içerisinde yer alan şekil serbestisini ele almıştır (s. 58-61). Ancak kanımızca "3.7. Akitlerde Fesat ve Butlan" (s. 61) başlığının hem yeri itibariyle hem de ayrı bir başlık olarak ele alınması isabetli görünmemektedir. Bu

başlığın akdin in'ikad veya sıhhat şartlarının içerisinde bir yerde ele alınması daha yerinde olabilirdi. Bu bağlamda incelenen son konu, akitlerde muhayyerlikler ve ikâle olup bunların ele alınması hem genel akit teorisi bakımından hem de bazılarının internet ortamında kurulan sözleşmelerde sıkça gündeme gelmeleri bakımından oldukça yerindedir.

Çalışmanın dördüncü bölümünde yazar, yine başlığı parçalara bölmek suretiyle; internet, elektronik ticaret, elektronik sözleşme, elektronik ve dijital imzaya ilişkin bilgiler verdikten sonra, internet ortamında kurulan akitlere ilişkin hükme geçer. Burada mevcut literatürü değerlendiren yazar, sonuç itibariyle İslam hukukunda bu tür bir akdin caiz olduğu sonucuna varır (s. 88-89). Bundan sonra klasik İslam hukukunda bey' akdinin hazırlar arası ve sözlü şekilde kurulmasına ek olarak günümüzde internet aracılığıyla gerçekleştirilen satış akdinin karşılıklı rıza ve bunu ortaya koyan iradeyi içermesi nedeniyle geçerli olduğunu belirtir (s. 93).

Çalışma konusunun omurgasını oluşturan beşinci bölümde yazar, İslam hukukundaki akit teorisini esas alarak konuyu her bir unsur açısından değerlendirir. Yazar, ilk olarak internet ortamında kurulan akitlerde icab-icaba davet ayrımının önemine dikkat çeker. Burada Abdullah Durmuş'un "*İnternet Aracılığıyla Satış*" olarak kısaltılan tebliğinde savunulan görüş, internette yapılan mal sergilenmesinin stok yetersizliği gibi durumlarda İslam hukukunda mahallin teslim edilebilirlik şartı gözetilerek icab sayılmaması, bilakis icaba davet kabul edilmesi yönüyle isabetli görünmektedir. Yazar da İslam hukukunda icab-icaba davet ayrımının yapılması gerektiğine ilişkin görüşünü beyan eder (s. 104). Bir diğer mesele olarak icabın kamuya yönelik yapılıp yapılamayacağı üzerinde duran yazar, burada ilk olarak *cuâle* ve *teati* yoluyla satış örneklerindeki benzerliklerden yararlanarak konuya ilişkin temellendirme yapar. Sonrasında günümüz İslam hukukçularının görüşleri çerçevesinde bunun hem bir ihtiyaç hem de ticari teamüle uygun olduğu gerekçesiyle İslam hukukunda icapta hitap şartı aranmadan umuma yönelik bir icabın yapılabileceği sonucuna varır (s. 106-108). Bundan sonra yazar, akit meclisi ve akdin kuruluşu bağlamında değerlendirmelerde bulunur. Burada akit meclisinin hazırlar arası olarak maddi şekilde olabileceği gibi, gaibler arasında hükmi şekilde de olabileceğini belirtir; taraflardan birinin akitten vazgeçtiğine yönelik bir beyanı olmadıkça meclis birliğinin varlığından hareket ederek böyle bir akdin sahih (geçerli) olduğuna varır (s. 110-112). Akabinde yazar, irade bozuklukları/rıza fesadı başlığıyla hata/yanılma, aldatma ve ikrahı inceler. Hata/yanılma ve ikrah halleriyle ilgili yalnızca İslam hukuku ve modern hukuktaki teorik bilgilere yer verilmiş, internet ortamında kurulan sözleşmelere dair özel bir değerlendirme yapılmamıştır (s. 112-113, 114-115). İnternet ortamında kurulan sözleşmelerin İslam hukukundaki akit teorisi çerçevesinde ele alındığı bu bölümde genel teorik bilgiyle yetinilmesi doğru olmamıştır. Aldatmada ise internet ortamında kurulan sözleşmelerde satıcı malın ayıbını gizlerse İslam hukukunda aldatılan tarafa ayıp muhayyerliği hakkı tanınarak bu tarafın akdi feshedebileceği belirtilmiştir (s. 114). İnternet ortamında kurulan sözleşmelerde akdin taraflarını ehliyet ve yetki açılarından değerlendiren yazar, taraflardan birinin; ehliyetsizlik halinde gayri mümeyyiz olması, yetkisizlik halinde de fuzûlî olması halleri üzerinde durur (s. 120-128). Daha sonra yazar,

Amerikan hukukunda *electronic agent* kavramıyla karşılanan ve dilimizde "elektronik aracı", "otomatikleştirilmiş irade beyanları" gibi karşılıkları olan kurumu inceler ve bunun modern hukukta da hangi hükme tabi olacağının tartışmalı olduğunu vurgular. Buradaki görüşlerden; elektronik aracıların yok sayılması, bunların kişi olarak, temsilci olarak ve bir araç olarak kabul edilmesi görüşlerini sırasıyla açıklar (s. 130-137). Ayrıca yazar, elektronik aracıları İslam hukuku açısından değerlendirir. Burada İslam hukukunda bir tasarrufta bulunabilmek için irade sahibi olmanın arandığı ve dolayısıyla "aklı ve iradesi olmayan elektronik aracının iradesinin bulunmadığı" görüşünün tercihe şayan olup elektronik aracıların işlemlerinin bunları kullananlara izafe edileceği hususunu ifade eder (s. 137-138). Yazar bir sonraki kısımda internet ortamında kurulan sözleşmelerde akdin mahalli ve bedelle ilgili hususları ele alır. Akdin mahallinin varlığı temel problemlerden olsa da yazar tarafından elektronik ortamın kendine özgü varlık şartını sağladığı kabul edilerek bu sorunun aşılabileceği görüşü paylaşılmıştır (s. 144). Akdin mahallinin meşru olması, akit mahallinin tesliminin mümkün ve muayyen olması, bedelin ödenmesi ve mebîin teslimi konuları bu bağlamda ayrıca incelenmiştir.

Beşinci bölümün ikinci kısmında geçerlilikleri açısından elektronik sözleşmeler Türk hukukundaki durum esas alınarak İslam hukuku için ayrılan yere oranla nispeten detaylı bir şekilde değerlendirmeye tâbi tutulmuştur (s. 148-150). Burada İslam hukukuna daha fazla yer ayrılması gerektiği ifade edilebilir. Beşinci bölümün üçüncü kısmında batıl-fasid olma yönüyle elektronik sözleşmeler yüzeysel bir şekilde ve elektronik sözleşmelere hasredilmeden genel bilgiler verilerek incelenmiştir (s. 150-151). Beşinci bölümün dördüncü kısmında güvenliği sağlanması açısından elektronik sözleşmeler başlığında elektronik sözleşmelerin getirdiği güvenlik problemleri ve bunlara karşılık alınabilecek önlemlerden bahsedilmektedir (s. 151-154). Beşinci bölümün beşinci kısmında yazar, muhayyerlikler ve ikâle açısından elektronik sözleşmeler üzerinde durur. Elektronik sözleşmelerde rücû muhayyerliğinin online işlemlerde hemen yapılacak beyanla, diğerlerinde ise yazıyla mümkün görüldüğünü ve kabulden önce yapılması gerektiğini belirtir (s. 155-156). Benzer biçimde kabul veya gaibler arasında kurulan elektronik akitlerde meclis muhayyerliğinin olabileceği belirtilmiştir (s. 156). Yine her ne kadar özellikleri belirtildiği için herhangi bir olumsuzluk oluşturmasa da görme muhayyerliğinin tüketici haklarını gözetmesi nedeniyle uygulanabileceği ifade edilmiştir (s. 157-158). Elektronik sözleşmeyle alınan malda ayıp çıkarsa ayıp muhayyerliği de uygulanabilmektedir (s. 158-160). Elektronik sözleşmede belirtilen mal rengi, cinsi vb. özellikleriyle tam olarak sözleşmede belirtildiği gibi değilse vasıf muhayyerliğinden yararlanılabilmektedir (s. 161). Aldanma (gabn) ve aldatılma (tağrîr) hallerinde de buna ilişkin muhayyerlik vardır (s. 161-164) Mevkûf akde icazet muhayyerliği de mümkündür (s. 164-165). Sistematik açıdan bir eksiklik olarak yazar, "5.5. Muhayyerlik ve İkale Açıdan Sözleşmeler" başlığı altında "5.5.2. Cayma Hakkı" başlığına yer vermiştir (s. 165). Üst başlıkta yer almayan bir şeyin iç başlıkta ilave edilmesi kanımızca yerinde olmamıştır. "İkale" başlığı altında genel bilgiler verilmiş ancak burada elektronik sözleşmelere hasredilmiş bir değerlendirmeye ise rastlanılmamıştır (s. 173-174). Nitekim bu

husus, sonuç kısmına da yansımıştır (s. 179). Sonuç kısmında yazar, çalışma boyunca vardığı sonuçları kendi içerisinde mantıksal bütünlüğü sağlamak suretiyle listelemektedir (s. 175-179).

Çalışmanın artılarından biri yazarın, bu konuda oluşabilecek doktrine katkı sağlayabilecek görüşler ileri sürmesidir. Örneğin yazarın internet ortamında sözleşme yapan tarafların akde ehliyetinin tespitine ilişkin şu görüşleri böyledir: "*Kullanılan ödeme şekline göre bazen tüketicinin ehliyetini tespit etmek mümkün olabilmektedir. Mesela ödeme, kapıda ma'kûdu aleyhin teslimi anında yapılacaksa, bu durumda kimlik tespiti imkânı bulunmamaktadır. Ancak ödeme kredi kartıyla gerçekleşmesi durumunda ise kişinin ehliyetinin ve yetkisinin tespiti zorlaşmaktadır. Bankalar, kredi kartı çıkartırken kimlik tespitinde bulunduğu için bir kimse kendi adına bir kredi kartı ile ödeme yaptığında akde ehil kabul edilebilir. Fakat kredi kartının başkasının eline geçmesi durumunda bu kimsenin ehliyetsiz veya yetkisiz olup olmadığının tespiti pek mümkün değildir.*" (s. 117) Yine bu konuda yazarın bir başka değerlendirmesi olarak şu örnek verilebilir: "*Ehliyetsiz kimselerin internet üzerinden gerçekleştirdiği sözleşmeler hakkında İslam hukukçularından olumlu ya da olumsuz kesin bir görüşe ulaşılamamıştır. Ancak klasik usulle kurulan sözleşmelerde işlemi yapan kişi ehliyetsiz ise sözleşmeyi geçerli kılmak ne sebeple olursa olsun mümkün değildir. Elektronik sözleşmeler açısından da bu hükmün nakzedilmemesi uygundur. Nitekim klasik usulle yapılan hazırlar arası akitte kişiler karşı karşıya gelseler dahi bir taraf diğer tarafın ehliyetsiz olduğunu anlamayacak durumda olabileceği düşünüldüğünde bu ehliyetsizliğin fark edilmemesi sebebiyle kurulan akdin geçerli sayıldığına dair bir hükmün varlığına ulaşılamamıştır. Aynı durumda internet ortamında karşı tarafın ehliyetsizliğinin bilinmemesi sebebiyle akdedilen sözleşmenin geçerli sayılması doğru olmamalıdır. Modern hukuk dürüstlük, görünüşe güven gibi ilkeler ile böyle bir durumun ortaya çıkması halinde taraflar ve üçüncü kişiler hakkında düzenlemeler ortaya koymuştur. Ancak bu tür problemler ortaya çıktıktan sonra çözüm arayışına gitmek yerine daha evvel engel olunacak tarzda çalışmalar yapılması önem arz etmektedir. Bu sebeple "tarafların ehliyeti" gibi akdin unsurlarından birine istisna koymak yerine, akdin sıhhatine zeval vermeyecek kanuni düzenlemelerin yapılması ve teknik alt yapının oluşturulması daha doğru olacaktır.*" (s. 125-126) Kanımızca bu gibi görüşler, doğru veya yanlış olmasına bakılmaksızın yazarın özgün kanaatlerini içermekte olup bu da İslam hukukunda internet ortamında kurulan sözleşmeler doktrinin oluşmasına katkı sağlaması bakımından bizatihi değerlidir. Çalışmanın bir diğer artısı da dilinin açık, akıcı ve anlaşılır olmasıdır.

Çalışmanın tekniği bakımından eksikliklerinden biri, kimi zaman temel kavramlar ele alınırken yapılan atıfların o kavramla yakın bir ilgisinin bulunmamasıdır. Örneğin yazar, icaba davet kavramını bir cümleyle tanımlarken söz gelimi başlıca borçlar hukuku genel hükümler eserlerinden birine değil, Abdurrahman Savaş tarafından kaleme alınan "*İnternet Ortamında Yapılan Sözleşmeler*" şeklinde kısaltılan tez çalışmasına atıf yapmıştır (s. 101). Bir başka örnekte, İsviçre-Türk hukukunda akdin kuruluş anıyla ilgili olarak varma teorisinin benimsendiği belirtilmiş ve bunun için Emrehan İnal'ın *İnternet Üzerinden Kurulan Sözleşmeler* isimli tezine atıf yapılmıştır (s. 112).

Bir diğer eksiklik kavramsal tekdüzeliğin bulunmamasıdır. Örneğin akit ve sözleşme kavramları iç içe kullanılmıştır (s. 115, 138). Bir yerde yazarın elektronik sözleşme başlığı altında bu kavramı internet ortamında yapılan akitleri kastetmek üzere kullanılacağı belirtilse de (s. 82) genel olarak buradaki kavramsal tercihleri açıklığa kavuşturmaya dair çalışmanın başlangıcında herhangi bir açıklamaya yer verilmemiştir.

Çalışmadaki yazım yanlışları fazla değildir (s. 91, 95, 105, 127, 175). Çalışmada aynen alıntılara nispeten fazlaca yer verildiği görülmektedir (s. 26, 39, 40, 70, 81, 83, 84, 88, 103-104, 107, 134-135, 136-137). Çalışmanın sonunda terminolojinin nispeten zengin olması ve kullanım kolaylığı sağlaması nedenleriyle bir dizine yer verilmesi yerinde olurdu.

Eserin bir yüksek lisans tezi olması ve İslam hukukunda oldukça güncel bir meseleyi ele alması nedeniyle kaynakçasının yeterli olduğu söylenebilir. Ancak kaynakçada toplamda 161 ayrı çalışma belirtilmiş olup bunlar içerisinde *TDV Diyanet Ansiklopedisi*'nin 44 maddesi kullanılmıştır (s. 181-191). Bu da eserin yaklaşık olarak 1/4'ünün ansiklopedi maddesinden yararlanılarak oluşturulduğu anlamına gelmektedir. Bu yönüyle de kaynakçanın çeşitlendirilerek geliştirilebileceği söylenebilir.

İnternet ortamında kurulan sözleşmelerin İslam hukukunda genel akit teorisinin tüm alt başlıkları gözetilerek ve buna hasredilerek incelenmediği göz önüne alındığında, bu çalışmanın ilgili boşluğu belirli bir ölçüde doldurduğu, bir girizgâh yaptığı ve bu yönüyle de literatüre değerli bir katkı sağladığı söylenebilir. Bu çalışmanın üzerine yükselecek diğer çalışmalara ihtiyaç vardır. Örneğin İslam hukukunda internet ortamında kurulan sözleşmelerin bey' akdi dışında diğer akit türlerinde ayrı ayrı ele alınması gerekmektedir. Böylelikle bu alanda bir yekûn oluşması suretiyle konunun İslam hukukundaki boyutu daha fazla netleşmiş olacaktır.